

Віра як основа участі особистості у позакультових практиках: теоретичний аспект

*Роботу виконано на кафедрі соціології
ВНУ ім. Лесі Українки*

Розглянуто проблему віри як невід'ємної частини життя віруючого. Запропоновано звернути увагу на роль віри як основи участі особистості у позакультових практиках. Проаналізовано формування релігійної віри у контексті розвитку культурної європейської свідомості. Обґрунтовано особливості формування релігійної віри у культових та позакультових практиках. Показано, місце віри в житті віруючого та її вплив на участь віруючого у позакультових практиках.

Ключові слова: віра, релігійна віра, культові практики, позакультові практики.

Любчук В. В. Вера как основа участия личности в внекультовых практиках: теоретический аспект.

Рассмотрено проблему веры как части жизни человека. Предложено обратить внимание на роль веры как основы участия личности в внекультовых практиках. Проанализировано формирование религиозной веры в контексте развития культурного европейского сознания. Обосновано особенности формирования религиозной веры в культовых и внекультовых практиках. Показано место веры в жизни верующего, а также её влияние на участие верующего в внекультовых практиках.

Ключевые слова: вера, религиозная вера, культовые практики, внекультовые практики.

Luybchuk V. V. The Belief as a Basis of a Person's Participation in Uncultural Practices: the Oretical Aspect. The problem of belief as an important component of person's life has been considered. The role of belief as a basis of person's participation in uncultural practices is proposed. The belief peculiarities of cultural and uncultural practices have been proved. The author gives what place a belief takes in the person's life and in uncultural practices.

Key words: belief, religious belief, cultural practices, uncultural practices.

Постановка наукової проблеми та її значення. Актуальність теми дослідження обумовлена тим, що віра є важливим компонентом у житті кожної людини, незалежно від соціокультурного середовища, у якому вона перебуває, від її особистісних характеристик. Безумовно, роль віри зростає у кризові періоди життя окремої людини та в епоху суспільних змін. У цьому контексті провідником, своєрідним “наставником” постає соціально-духовний інститут – Церква, яка покликана, перш за все допомагати, підтримувати людей в різні періоди їхнього життя, хоча у нелегкі часи прихильність до Церкви все ж зростає.

На сучасному етапі розвитку суспільства Церква як соціальний інститут постає активним учасником суспільних процесів, що відображається у її діяльності, яку умовно можемо поділити на церковну та позацерковну діяльність. У нашій науковій розвідці ми вважаємо за доцільне скористатися іншими термінами: культові та позакультові практики. Під останнім терміном ми, зокрема, розуміємо такий когнітивно-ментальний феномен, який актуалізується завдяки певним релігійним мотиваціям, цінностям, установкам та поведінці, що спрямований на реалізацію основних завдань християнських церков як соціального інституту та формується завдяки взаємній типізації узвичаєних дій у контексті повсякденності як інтерсуб'єктивної реальності. На нашу думку, саме такий розподіл у діяльності християнських церков враховує поліконфесійний характер релігійної мапи України та чітко демонструє відмінність між активністю Церкви як соціального інституту у релігійному полі (традиційному для неї) від активності у соціальній сфері, що раніше було для неї закритим.

Полірелігійність та поліконфесійність, конкуренція з іншими соціальними інститутами, відсутність духовності та моральності у суспільстві (а Церква завжди відігравала значну роль у формуванні цих явищ) – ці та інші фактори спонукають християнські церкви шукати нові напрями та способи діяльності. Одним із них і є позакультові практики. Якими мотивами керуються віряни, коли беруть участь у різних видах позакультових практик? Що переважає: суб'єктивне чи об'єктивне? У цій публікації, зокрема, з'ясуємо, яку роль відіграє віра у житті віруючого, чи є вона основним мотивом участі віруючих у позакультових практиках.

Аналіз останніх досліджень із цієї проблеми. Сучасні науковці, на нашу думку, недостатньо уваги приділяють дослідженню позацерковної діяльності, яку ми визначили як позакультові практики, а отже, і причинам, факторам, які впливають і на розвиток таких практик, і на участь у них віруючих. В основному дослідження стосуються церковної діяльності (ми її визначаємо як культові практики) християнських церков. У цьому контексті варто назвати таких дослідників-релігієзнавців, як-от: Л. Филипович, А. Колодний, Ю. Решетніков, О. Саган; соціологі: Л. Рязанову, М. Парашевіна та ін. Проблемі визначення ролі віруючого та норм і цінностей, якими він керується у своєму релігійовиборі у сучасному секуляризованому суспільстві, присвячено праці Ю. Недзельської.

Об'єкт дослідження – релігійна віра особистості. **Предметом** статті постає віра як основа участі особистості у позакультових практиках. **Мета** нашої публікації полягає у з'ясуванні ролі віри як основи участі віруючого у позакультових практиках християнських церков.

Виклад основного матеріалу й обґрунтування отриманих результатів дослідження. У нашому дослідженні віра є структурним елементом духовної культури і в цьому контексті її характерною ознакою є життєвий досвід суб'єкта віри у можливість сприймати невідоме і майбутнє. Із соціологічного погляду віра є “соціальною реальністю, що існує у формі духовно-емоційного зв'язку між індивідами, соціальними групами і класами, який ґрунтується на життєвому досвіді, попередньому суб'єктивному враженні про партнера цих відносин; системи ідей і образів про навколишній світ, що набувають значення самодостатніх норм і цінностей, і, таким чином, стають мотивом, стимулом, установкою та орієнтиром соціальних зв'язків, відносин та дій” [4, 70]. В нашому дослідженні ми розглядаємо особливості саме релігійної віри, яка посідає ключове місце у будь-якій релігії, власне, вона є мінімумом для релігії. Недаремно людину, яка сповідує релігію, називають віруючою, тобто тією, яка вірить у Бога, Абсолюта, Вищу силу.

Будь-яка віра у своїй основі містить емоційний та раціональний компоненти [3, 152, 155]. Емоційний компонент виражається у релігійних почуттях, тобто у релігійній любові чи у релігійному страхові, а, можливо, у релігійному піднесенні. Безумовно, що сила віри, емоції безпосередньо пов'язані із силою віри особистості, із її життєвим досвідом, із певним культурним середовищем та іншими чинниками.

В активній діяльності особистості виявляється вольовий компонент віри. Очевидно, у культових практиках найпомітніша роль волі в аскетичній поведінці, у дотриманні певних культових обмежень і вимог, у позакультових практиках. На нашу думку, проявом волі може стати добровільна допомога віруючих людям із проблемних груп (людям із особливими потребами, людям похилого віку, хворим та ін.), на зразок волонтерства, що відбувається за рахунок власного часу. Основним мотивом такої діяльності є прагнення допомогти іншим.

Безумовно, що справді віруюча людина – це та, яка відчуває серцем любов до Бога та поєднує її із активною діяльністю, тобто коли ця любов має прояв у допомозі ближньому. Тут, вочевидь, ми торкаємося проблеми формування особи віруючого: яким він є, яким має бути.

У різні часи під поняттям віруючого розуміли людину, основна риса якої віра у Бога. Та кожна епоха все ж накладала свій відбиток на особистість віруючого. У суспільній думці виділяють три основні етапи у розвитку європейської культурної свідомості: премодерн, модерн і постмодерн. На кожному із них віруючий поставав по-іншому: на це впливало і соціокультурне середовище, у якому перебував віруючий, і роль Церкви у суспільстві та житті людини [4, 17, 19].

Перший етап – премодерн. Хронологічно його можна розпочинати з IV–V ст., тобто часу перших Вселенських Соборів і діяльності Отців Церкви. До головних особливостей цього етапу можна віднести такі: віра в Бога має лише емоційний компонент, позбавлена волі та розуму; релігія як духовна сила має необмежений авторитет, який значно вищий, ніж наука, розум; людина премодерну постає двоюко: з одного боку вона є посланцем Бога, а з іншого – його слугою. Але в цілому для цього етапу характерний теоцентризм, який на суспільному рівні полягав у безмежній владі Церкви та релігійного світогляду, а на особистісному – на сліпій вірі, позбавленій потреби у розумові та пізнанні.

Наступний етап – модерн – починається з XVI–XVII ст. Ідея теоцентризму все ще домінувала, та водночас модерн доповнив її ідеєю раціоцентризму та виникненням науково-технічного прогресу. У

цей час християнство постає вже не єдиною релігією, а однією із релігій. Процес модернізації можна назвати і процесом секуляризації. З огляду на це християнство, насамперед протестантизм, намагається демонструвати розумність та соціальну корисність, прагнення звести теологію до етики. Прояв цього досить вдало відзначив і М. Вебер у своїй знаменній праці “Протестантська етика і дух капіталізму”. Віруюча людина постає частиною природного буття і господарем власної долі, тобто із слуги Божого людина перетворюється на господаря власної долі, що, безумовно, досить значимий момент, адже за таких умов крім емоцій важливим постає і розум та воля. Людина може керуватися життєвим досвідом, власними мотивами, тобто вибирати, керуючись раціоналізованою вірою.

Час переходу до постмодерну датується серединою 50-х років ХХ ст. Як і на минулих етапах культурної свідомості, на етапі постмодерну важливим є запитання: які зміни відбуваються на суспільному та особистісному рівнях. Як зазначає А. Колодний, постмодерністські риси притаманні індивідуальній свідомості сучасного віруючого. Він існує в певній конфесійній системі, але фактично певною мірою відокремлено від неї. З огляду на це, вчений виділяє низку важливих характеристик, що пояснюють наявність цього:

- 1) відбувається своєрідне розмивання самої ідеї Бога;
- 2) наявний довільний вибірковий підхід віруючого до системи віровчення своєї конфесії, він втрачає свою єдину мету;
- 3) амбівалентний стан релігійності віруючого, у свідомості якого існують догмати різних вірувань;
- 4) зникає впевненість і переконаність в єдиноістинності та єдиноможливості саме свого конфесійного вибору;
- 5) відбувається переміщення релігійності у сферу індивідуального;
- 6) зникла потреба дотримуватися традицій і обрядів саме своєї конфесії, так само як і вибір конфесії та релігії вже не належить батькам та не залежить від інших факторів. Створені умови для вибору чи зміни і конфесії, і релігії;
- 7) релігія втратила свою роль морального імперативу. Йдеться не про етику, а про етикет релігії [1, 21–23].

Якщо поглянути на цей перелік постмодерністських рис сучасного віруючого, то спадає на думку, що віруючий постмодерну постає повноправним господарем власного життя, оскільки релігія не регламентує його, то віруючий може керуватися власними мотивами у виборі конфесії та дотриманні релігійних догм.

На суспільному рівні теж відбуваються значні зміни порівняно з етапами премодерну та модерну, зокрема А. Колодний акцентує увагу на такому:

- 1) відбувається десакралізація “священних книг”, які постають вже не святинами, а культурно-історичними пам’ятками;
- 2) відбувається незупинний процес дроблення, диференціації наявних конфесій і Церков;
- 3) релігія прагне увійти не в “свої” сфери суспільного життя (політику, світську освіту тощо), внаслідок цього відбувається розмивання власне релігійного [2, 318–319].

Отже, на суспільному рівні теж спостерігаємо зміни у становищі Церкви та релігії у житті суспільства. Церква постає вже не домінантою, а одним із соціальних інститутів, у боротьбі за віруючих крім традиційної діяльності – культових практик – вдається і до позакультових практик за рахунок входження до нетрадиційних для неї сфер життя.

Віра як основа релігії теж видозмінюється залежно від етапу культурної свідомості: на етапі премодерну в ній переважає емоційний компонент, на етапі модерну – раціонально-вольвий, а постмодерн відзначається поєднанням й емоційного, і вольового компонентів, причому таке поєднання виражене, на нашу думку, у культових та позакультових практиках. Знову ж таки, ми вважаємо, що емоційний компонент більшою мірою виражений у культових практиках. Обґрунтуємо нашу думку. У культових практиках спостерігаємо суб’єкт-об’єктні відносини, де суб’єктами постають священники, а віруючі, відповідно, є об’єктом. З огляду на це, важливою, якщо не визначальною, є особа священника, його професійні здібності, можливості у прищепленні певних християнських цінностей через традиційну християнську обрядовість [6, 164–167].

У позакультових практиках швидше йдеться про суб'єкт-суб'єктні відносини, у яких, хоча роль священика залишається значимою, та віруючі перестають бути лише пасивними учасниками, а мають можливість активно співпрацювати зі священиками та Церквою. Також, беручи участь у позакультових практиках, віруючі активно застосовують життєвий досвід, крім того, позакультові практики надконфесійні, що дозволяє залучати до них представників інших конфесій та вірувань і основний акцент робити саме на соціальній значущості таких практик. Що ж до особи віруючого, то у позакультових практиках це відбувається, на нашу думку, в контексті актуальних суспільних реалій, отже, засвоєння християнських чеснот поєднується із цим аспектом.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Отже, віра залишається основним мотивом участі віруючих у культових практиках, та все ж у позакультових практиках вона не є визначальною, оскільки у цьому випадку вагому роль починають відігравати суб'єктивні (особистісні) мотиви. Тобто віра на сучасному етапі раціоналізована і не є єдиним мотивом участі віруючих у практиках церков, зокрема позакультових. Але все ж достатніми підставами для підтвердження чи спростування цього будуть такі наукові розвідки та проведення якісних соціологічних досліджень.

Література

1. Бубер М. Два образа веры / М. Бубер ; [пер. с нем. под ред. П. С. Гуревича, С. Я. Левит, С. В. Лезова]. – М. : Республика, 1995. – 234 с.
2. Вебер М. Протестантська етика і дух капіталізму / М. Вебер. – К. : Основи, 1994. – 272 с.
3. Волков В. В. О концепции практик (и) в социальных науках / В. В. Волков // Социологические исследования. – 1997. – С. 9–23.
4. Колодний А. М. Постмодерн в контексті історії християнства / А. М. Колодний // Релігійне сьогодні України: роздуми, оцінки і прогнози (тематична збірка вибраних статей і тез). – К., 2009. – С. 17–29.
5. Колодний А. Україна в її релігійних виявах : монографія / А. Колодний. – Л. : СПОЛОМ, 2005. – 336 с.
6. Любчук В. В. Позакультові практики християнських церков як тип повсякденних практик: теоретичний аспект аналізу / В. В. Любчук // Методологія, теорія та практика соціологічного аналізу сучасного суспільства : зб. наук. пр. – Вип. 16. – Х. : ХНУ ім. В. Н. Карабіна, 2010. – С. 164–167.
7. Москалець В. П. Психологія релігії : посібник / В. П. Москалець. – К. : Академвидав, 2004. – 240 с.
8. Соціологія : короткий енцикл. слов. / [уклад. В. І. Волович, В. І. Тарасенко, М. В. Захарченко та ін.]. – К. : Укр. центр духовної культури, 1998. – 736 с.

Статтю подано до редколегії
17.03.2010 р.